

IZ PARIŠKOG ARHEOLOŠKOG ŽIVOTA (1997.-1999.)

Primljeno/Received: 1998.4.15.
Prihvaćeno/Accepted: 1998.11.2.

Boris Olujić
HR-10000 Zagreb, Hrvatska
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta
I. Lučića 3

U pariškom je kulturnom životu tijekom 1997. i 1998. godine bilo izuzetno živo. Imao sam priliku vidjeti nekoliko odličnih izložaba o kojima vrijedi izvijestiti hrvatsku arheološku javnost, tim više što one i dalje putuju Europom.

Početak rujna 1997. u predvorju palače UNESCO u Parizu, Hrvatska je predstavljena izložbom "Od golubice do mira. Četiri bisera istočne Hrvatske Osijek, Vinkovci, Ilok i Vukovar" u organizaciji Ministarstva kulture RH, Stalne misije Republike Hrvatske pri UNESCO-u u Parizu, Arheološkog muzeja u Zagrebu, Gradskih muzeja Vinkovaca, Vukovara i Iloka, Muzeja Slavonije i Povijesnog muzeja arhiva iz Osijeka, Hrvatskog državnog arhiva i Državne geodetske uprave iz Zagreba. Izložbom je predstavljena povijesna i kulturna baština istočne Slavonije od prapovijesti do danas. Dojam odlično organizirane izložbe i vrijednih eksponata upotpunio je i reprezentativan katalog s tekstovima na francuskom, engleskom i hrvatskom jeziku. Jedino je šteta što je izložba, u moru pariških kulturnih događaja, nažalost prošla tiho i pomalo nezapaženo, što zbog stidljivog informiranja, što zbog specifičnog izložbenog prostora palače UNESCO-a, koji ipak nije potpuno otvoren najširoj javnosti.

Od 13. lipnja do 5. listopada 1997. godine u Institut du monde arabe predstavljena je izložba "Jordanie sur les pas des archéologues" (Jordan koracima arheologije), koja je bila dijelom kulturne manifestacije "La Jordanie a Paris" (Jordan u Parizu) od ožujka do listopada 1997. godine. Izložbom su svjetskoj javnosti predočena ne samo poznata arheološka bogatstva nego i metodološki vrlo zanimljiva najnovija arheološka istraživanja u Jordanu.

Na početku obilaska posjetitelj se upoznaje s knjigama, skicama i kalotipijama europskih putnika koji tijekom XIX. stoljeća, poput prvog istraživača Petre, Švicarca Burckhardta, ponovno otkrivaju ostatke skrivenih civilizacija Transjordanije. Izložba na originalan način

imitira tijek arheološkog iskopavanja koje započinje recentnim slojevima, te malo-pomalo otkriva starije slojeve.

Predmetima pronadenim prilikom francuskih arheoloških istraživanja na lokalitetu Mafrak, bizantskom samostanu koji je cvjetao tijekom 7. stoljeća, a koji je nakon arapskog osvajanja pretvoren u jednu rezidenciju Omejada, prve muslimanske dinastije (VII.-VIII. stoljeće), počinjemo naš put prema starijim razdobljima. Ova su istraživanja otkrila veliko bogatstvo svakodnevnih predmeta, proizvoda vrhunskih obrtničkih radionica, a prikazan je i proces njihove restauracije u francuskim laboratorijima.

Ukrasi, a posebno freske ukrašavaju kupelji Kusajr Amra, također iz Omejadskog razdoblja, pokazuju veliku slobodu izrade u preplitanju islamske umjetnosti s bizantskim i antičkim naslijeđem.

U bizantskom razdoblju (330.-661.) kršćanstvo je čvrsto ukorijenjeno na prostoru Jordana o čemu svjedoče mnogobrojne crkve, bazilike i samostani. Tako je posjetiteljima predstavljen velik broj predmeta kasnoantičkog i ranobizantskog doba kao što su relikvijari, ostaci crkvenog namještaja i mozaici monasterijalnih središta. Svi ovi predmeti potječu iz velikih gradskih središta, ali i iz manjih lokaliteta poput Kirbet al-Samra, Tel Hesban, Um al-Rasas i drugih.

Pod helenističkim utjecajem, od 3. stoljeća pr. Kr. u sferi interesa egipatskih Lagida i seleukidskih kraljeva, ovdje se stvara niz jakih urbanih središta, pod zajedničkim imenom dekapolis ili deset gradova (*Philadelphia*, danas Aman, Antiohija - *Gerasa* danas Jerash, Seleukija - *Abila* danas Kueilbeh, *Gadara*, danas Um Keis i drugi).

Na izložbi su predstavljeni i drugi važni lokaliteti poput nabatejskog svetišta u Kirbet ad-Darih i helenističke palače Irak al-Amir. Palaču Irak al-Amir, rezidenciju lokalnog vladara Hirkana iz važne vladarske obitelji Tobijada (umro 175. pr. Kr.), a kojega nam spominje

povjesnik Josip Flavije, mogli smo detaljno razgledati zahvaljujući izvrsnoj kompjutorskoj trodimenzionalnoj arhitektonskoj rekonstrukciji i simulaciji.

Tek Trajanovim osvojenjem Petre 106. n. e. ovo je područje pod čvrstom rimskom kontrolom, a Petra postaje središtem provincije Arabije. *Pax romana*, razdoblje mirne rimske dominacije, doba je gospodarskog i kulturnog prosperiteta, posebno velikih gradskih središta (*Philadelphia, Gerasa*).

Bakrene svitke, nađene u Kumranu 1952. godine, potpuno rekonstruirane i restaurirane u laboratorijima EDF-a (Electricité de France), između 1994. i 1996. godine, također ubrajamo u atrakciju izložbe. Na njima se nalazio popis vrijednosti pohranjenih u više skrovišta. Riječ je o blagu od 4630 talenata zlata i srebra (jedan talenat teži oko 26 kg, sveukupno oko 120 tona plemenitih metala). Radi li se o dokumentu koji je u vezi s tekstovima esenske sekte, pisanim na koži i nađenima u susjednim pećinama ili jednostavno o popisu blaga iz Jeruzalema, sklonjenog pred Rimljanima (vjerojatno između 66. i 73. n. e.), ostaje tajna.

Najveću pozornost posjetitelja svakako je privukla Petra, prijestolnica Nabatejaca, arapskog naroda čiju su moćnu državu pokorile Trajanove legije 106. godine nakon Krista. Petra je sakrivena u jednom prirodnom amfiteatru u kamenoj pustinji, na prosječnoj visini od 1000 metara iznad mora, s izvrsnom strateškom pozicijom raskršća trgovačkih putova između arapskog poluotoka i Sredozemlja.

Brojne reprezentativne grobnice i mauzoleji, svetišta urezana u stijenu, mnogim su putnicima, ali i kasnijim znanstvenicima nametali predodžbu svetoga grada ili grada-grobnice. Novija istraživanja, predstavljena na izložbi, svjedoče o gradu u kojem je obitavalo više desetaka tisuća stanovnika. Nabatejci su stvorili ingeniozan sustav kanala i velikih spremišta uklesanih u stijenu koji je skupljao vodu iz obližnjih izvora, ali i kišnicu, te na taj način omogućavao život u ovom prirodno branjenom gradu. Natpisi pisani posebnim nabatejskim pismom (Nabatejci su govorili aramejskim jezikom), skulpture, novac kovan u Petri, predmeti svakodnevne upotrebe, svjedoče o izuzetnom bogatstvu ovoga grada. Američki istraživači tijekom istraživanja 1993. godine u jednoj su bizantskoj crkvi u središtu historijske Petre pronašli stotinjak svitaka pisanih grčkim jezikom vjerojatno negdje između 528. i 582. naše ere. Ovi tekstovi donose velik broj podataka o društvenom i gospodarskom prosperitetu kasnoantičke Petre te svjedoče o kontinuitetu nabatejske kulture sve do 6. stoljeća naše ere. Ovi dokumenti, danas u Nacionalnom arheološkom muzeju u Amanu, također su bili jedna od brojnih atrakcija izložbe.

Petra je danas ugroženija nego ikad. Erozijska i česti zemljotresi sve više uništavaju pročelja spomenika, kanale i spremišta vode. Jordanska vlada i UNESCO stoga pokreću niz istraživanja koja vode stručnjaci Electricité de France (EDF) i Deutsche Gesellschaft für technische Zusammenarbeit, u cilju produžavanja trajnosti kamena. Ovi su napori zaštite i konzervacije prikazani i jednim dokumentarnim filmom.

Nekoliko izložaka svjedoči o biblijskim željeznodobnim kraljevstvima Amonu, Moabu i Edomu, poput Ozirisove glave od vapnenca, nađene u citadeli Ammana (VIII. stoljeće pr. Kr.), te nekoliko kamenih statueta žena i muškaraca nađenih i na drugim lokalitetima (Irjan, Kerak, Tel Siran i dr.).

Izlošci koji potječu s lokaliteta brončanoga doba, pokazuju čitav splet kontakata i utjecaja koji su dolazili iz Egipta, Mezopotamije, Sirije i Levanta. Predmeti obrtničkih radionica, posebno metalni proizvodi, pokazuju vrlo visoku tehničku razinu proizvodnje.

Na izložbi su predstavljena i istraživanja neolitičkih lokaliteta doline rijeke Jordan, a posebnu su pozornost izazvali predmeti svakodnevne upotrebe nađeni na lokalitetu Abu Hamid (5. i 4. tisućljeće). Povijest klimatskih promjena, promjene tla te utjecaj tih promjena na svakodnevni čovjekov život predstavljeni su na vrlo moderan i pregledan način.

Izložba završava jednim od najvažnijih svjetskih neolitičkih lokaliteta Ain Gazal u predgrađu jordanske prijestolnice Amana. Naselje počinje živjeti oko 7500. pr. Kr. (srednji pretkeramički neolitik B) i traje bez prestanka sve do početka petog tisućljeća. Najzanimljiviji izlošci s ovoga lokaliteta svakako su ljudske statue i maske od gipsa (oko 6500. godina pr. Kr.) koje su tek nedavno izašle iz laboratorija Smithsonian Instituta u Washingtonu, gdje su tijekom posljednjih deset godina bile analizirane i restaurirane.

Jemen, država na jugu arapskog poluotoka, koja je tek 1994. godine, ujedinjenjem sjevernog i južnog Jemena, izašla iz građanskog rata, predstavljen je izuzetnom izložbom "Yemen, au pays de la reine de Saba" (Jemen, u zemlji kraljice od Sabe), također u Institut du monde arabe. Ova izložba otkriva stanje istraživanja i etape povijesnoga razvitka prostora današnjega Jemena od prapovijesti do islamskog razdoblja. Arheološka su istraživanja ovoga prostora relativno nova, a posebna je vrijednost što su mnogi predmeti ovaj puta i premijerno prikazani svjetskoj javnosti.

Najvažniji dio izložbe posvećen je arheološkim predmetima koje datiramo od 1. tisućljeća pr. Kr. do 500. nakon Krista. To je vrijeme procvata kraljevstava izgrađenih na karavanskim putovima kojima su transportirani začini i mirisi prema Egiptu, Sredozemlju i unutrašnjosti arapskog poluotoka. Život i prosperitet ovih kraljevstava temeljio se, osim na trgovini i na razvijenom sustavu navodnjavanja. Područje kraljevstva Hadramaut bogato je tamjanom i ostalim mirisnim tvarima nastalim izlučivanjem mirisnih smola nekih vrsta drveta. Kraljevstva Qataban i Saba kontrolirala su trgovinu ovim vrijednim izvoznim proizvodom. Kraljevstvo Ma'in organiziralo je izvoz prema trgovištima u Arabiji, Egiptu i Levantu. O bogatstvu ovih država svjedoče grobne skulpture od alabastera, s inkrustiranim očima od lapis lazulija, predmeti od kamena i bronce i tekstovi pisani posebnim južnoarapskim pismom.

Izložba je postavljena na izuzetno pregledan i čitak način, tako da su predmeti dio jedne i laiku i stručnjaku zanimljive i jasno ispričane priče o povijesti ovoga

arheološki prebogatog prostora. Kraljica od Sabe, koju spominje Biblija, Kuran i sveti etiopski tekstovi, ali o čijem postojanju nema konkretnih arheoloških i povijesnih dokaza, ostaje ipak obavijena tajnom.

Jedan od svakako najvažnijih događaja pariškog kulturnog života proteklih godina je izložba "Les Iberos", održana od 15. listopada 1997. do 5. siječnja 1998. u prostorima Grand Palaisa. Javnost se na ovaj način mogla upoznati sa suvremenicima Feničana, Grka, Etruščana i Kelta čija je postojbina bila na jugoistočnom dijelu poluotoka kojemu je ovaj narod dao i ime.

Plemena koja su živjela na jugu i duž istočne obale iberskog poluotoka, od juga Francuske (Languedoc) do Andaluzije, Grci su nazivali *Iberoi*. Radi se vjerojatno o lokalnom, heleniziranom imenu jedne rijeke. Također i jedna od tri najveće rijeke poluotoka, Ebre, duguje svoje ime ovoj riječi. Iberska je civilizacija poznavala urbani život, a koristila je i svoje vlastito pismo (dijelom derivirano iz feničkog i grčkog alfabeta) za svoj jezik indoeuropskog porijekla. Pismo, slikano na keramičkim posudama, urezano u olovo ili kamen, unatoč silnim naporima istraživača tijekom ovoga stoljeća, ipak nije potpuno odgonetnuto. Jedino znamo da je čitano u bustrofedonu, s lijeva na desno, te s desna na lijevo.

Izložba donosi uistinu niz reprezentativnih predmeta koji dočaravaju sav sjaj iberske umjetnosti protohistorijskog razdoblja koja je pod feničkim, grčkim i ostalim utjecajima, trajajući od VI. do I. stoljeća pr. Kr., razvila sasvim osebujan, vlastiti izraz. Izloženi predmeti potječu iz zbirki Louvrea, Musée des Antiquités Nationales u Saint-Germain-En-Laye nedaleko od Pariza i mnogobrojnih španjolskih muzeja.

Na žalost, u izvedbi, izložba je ostala samo na nivou zbira izuzetnih, reprezentativnih predmeta. Autori izložbe ipak nisu uspjeli u potpunosti dočarati jednu specifičnu kulturu i jedno povijesno razdoblje, a posebno ne, barem djelomično, rasvijetliti uvjete njezina nastanka. Posjetitelj izložbe nije mogao vidjeti što je omogućilo upravo onakav kulturni, gospodarski i politički razvoj kakav je mogao dovesti do umjetničkih ostvarenja koje može vidjeti na samoj izložbi. Primjetan je i nedostatak rekonstrukcija, karata i kompjuterskih simulacija.

Javnosti je od iberske umjetnosti do sada najpoznatije djelo svakako bila Dama iz Elche, poprsje žene nađeno u Elche 1897. godine. Iste je godine kupuje Louvre, da bi je Petain vratio Španjolskoj 1941. godine. Ovo je djelo, koje ujedinjuje gotovo sve važne karakteristike iberske umjetnosti, ostalo u Arheološkom muzeju u Madridu, a posjetitelj je mogao vidjeti samo njezin odljev napravljen svojedobno u radionicama Louvrea. Misteriozna Dama iz Elche uzburkala je stručne krugove. Američki je povjesničar umjetnosti John F. Moffitt ustvrdio da je ona napravljena samo mjesec dana prije navodna otkrića. Tome su se usprotivili španjolski i dio francuskih stručnjaka (između ostalih i arheolog Pierre Rouillard, jedan od organizatora izložbe), tvrdeći da se radi o autentičnom djelu iberske umjetnosti.

Bez obzira na neke nedostatke u prezentaciji, izložba ovakvoga tipa svakako je vrlo korisna. Skupivši velik dio reprezentativnih djela, ona stručnjacima dopušta da sagledaju i rezimiraju dosadašnje stanje istraživanja u ovoj domeni.

Izložba je izazvala veliki interes javnosti i medija, što ne čudi s obzirom na uistinu veliku vrijednost izloženih predmeta. Paralelno s izložbom, organiziran je čitav niz okruglih stolova, kolokvija i javnih predavanja o Iberima, njihovoj kulturi, problemima istraživanja. U prostorijama samog Grand Palaisa održan je niz rasprava pod temama: Iberi i njihovi partneri, Iberi i razmjena umjetničkih modela, te pogled izvana na Ibere, u kojima su sudjelovali vodeći europski arheolozi, povjesničari umjetnosti i povjesničari. U College d'Espagne (Cité Universitaire de Paris) održana su tri predavanja s raspravama o urbanizmu na području nastanjenom Iberima, o iberskom jeziku i predavanje poznatog etruskologa Marija Torellija, profesora na Sveučilištu u Perugi koji je dao zanimljiv pogled jednog estruskologa na ibersku umjetnost, posebno prema odnosu iberske i etruščanske umjetnosti prema feničkim i grčkim utjecajima. Francuski arheolog Pierre Moret izvrsnim je predavanjem objasnio razvoj iberskog urbanizma i upoznao nas s rezultatima najnovijih arheoloških istraživanja iberskih naselja.

U španjolskom institutu Cervantes u Parizu održana su predavanja «Les Iberos Images et société» i «Les regard des chroniques médiévales sur l'Espagne antique», a tijekom studenog i prosinca 1997. u Grand Palaisu predavanja o Picassu i iberskoj umjetnosti, romanizaciji Sredozemlja, pogrebnim običajima Ibera ...

Izložbu je nakon Pariza vidjela Barcelona (od 30. siječnja do 12. travnja 1998. godine), a tijekom ljeta i Bonn (od 15. svibnja do 23. kolovoza 1998.), a u organizaciji su zajednički sudjelovale španjolske, francuske i njemačke institucije (Association française d'action artistique, ministere des Affaires étrangères, Paris; Ministerio de Educacion y Cultura, Fundacion «la Caixa», Barcelona; Kunst-und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland, Bonn).

Spomenimo i odlično napravljenu izložbu "L'aventure des écritures" (Avantura pisanja), postavljenu u novoj, nedavno otvorenoj Bibliotheque Nationale de France, Tolbiac. Ovom su izložbom predstavljena sva nekadašnja i današnja pisma.

Osim izložaba bio je organiziran i čitav niz drugih aktivnosti. Obilježeni su Dani baštine u čitavoj Francuskoj, pa tako i u Parizu. Svi su muzeji, galerije, arheološki lokaliteti, ali i javne zgrade i ustanove poput Narodne skupštine ili Elizejske palače, bili potpuno otvoreni javnosti.

U sklopu jedne promotivne manifestacije francuskih muzeja, u Musée des Antiquités Nationales u Saint-Germain-en-Laye organizirana je prezentacija eksperimentalne arheologije tijekom koje su uistinu brojni i zainteresirani posjetitelji (od kojih veliki broj mladih), mogli vidjeti kako se proizvodio litički materijal

i keramika, načine na koji je čovjek lovio, proizvodio predmete od kosti. Rekonstruiran je i keltski tkalački stan, a prikazano je i više odličnih dokumentarnih filmova o pokušajima eksperimentiranja u gradnji nastambi ili proizvodnji oružja.

Osim ovog predstavljanja za najširu javnost, Musée des Antiquités Nationales je za stručnjake organizirao niz predavanja vodećih francuskih arheologa, posvećenih eksperimentalnoj arheologiji.

U Louvreu je konačno dovršeno uređenje Odjela za egipatske starine te Odjela za grčke, etruščanske i rimske starine. U istom je muzeju od listopada 1998. do siječnja 1999. godine održana izložba "Portraits de

l'Egypte romaine" (Portreti rimskog Egipta). Ona otkriva čudesni svijet pogrebnih običaja u rimskom Egiptu, od 1. stoljeća prije Krista do 4. stoljeća poslije Krista. Portreti stanovnika rimskog Egipta živopisno nam svjedoče o susretu civilizacija (egipatske, grčke i rimske) i procesu njihovog stapanja u najrazličitijim kombinacijama.

Ovo putno izvješće završavam izložbom "Liban, l'autre rive" (Libanon, druga obala) koja se u Institut du monde arabe održava od 27. listopada do 30. travnja 1999. godine. Ova izložba, metodološkim pristupom vrlo slična ostalim izložbama koje je organizirao ovaj institut, kronološkim redom donosi pregled razvoja materijalne kulture na području Libanona od najstarijih vremena do srednjeg vijeka.